

Секцыя 3

ТРАДЫЦЫІ КЛАСІКАЎ У БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Алена Шышко (Мінск, Беларусь)

АДМЕТНАСЦІ ДРАМАТУРГІІ ЯНКІ КУПАЛЫ І МАКСІМА ГАРЭЦКАГА НАШАНІЎСКАГА ПЕРЫЯДУ І 1920-Х ГГ.

Нашаніўская драматургія, як і паэзія, «аддала даніну» выяўленню мастацкай канцэпцыі занядбанага жыцця беларускага селяніна, але, акрамя гэтага, звярнулася і да іншых сродкаў выяўлення нацыянальнага жыцця, што заключалася ў паказе каларытнага сялянскага побыту, звычаяў, традыцый. Вельмі яскрава дадзеная адметнасць выявілася ў камедыі Янкі Купалы «Паўлінка» (1912), у якой аўтар выходзіць на новыя мастацкія абсягі, калі ўвага канцэнтруецца не толькі на занядбаным нацыянальным жыцці. Нездарма гэта п'еса да сённяшняга часу з'яўляецца візітнай карткай Купалаўскага тэатра. Як адзначае І. Навуменка, «камедыя «Паўлінка» – сапраўдны народны твор. Яна ўся прасякнута народным гумарам, смехам, адчуваннем жыцця, якое вядзе ў глыбіні беларускай нацыянальнай свядомасці, з усімі псіхалагічнымі адметнасцямі душы народа» [7, 143]. Безумоўна, галоўнай праблемай у гэтым творы з'яўляецца тая ж, што характэрна і паэзіі Купалы, – праблема абуджэння нацыянальнай самасвядомасці народа. Але сродкі, якімі аўтар карыстаецца для вырашэння пастаўленай задачы, выразна адрозныя ад тых, якія ён выкарыстоўвае ў сваёй паэтычнай спадчыне. У «Паўлінцы» Купала адлюстроўвае нацыянальны каларыт, звычаі, традыцыі, фактычна развіваючы мастацкую традыцыю В. Дуніна-Марцінкевіча, што яскрава праяўляецца ў звароце да народнага гумару, песень і танцаў. Думаецца, менавіта гэта акалічнасць стала адной з галоўных прычын, па якой «Паўлінка» да сённяшняга часу не страціла сваёй актуальнасці.

Акрамя «Паўлінкі», у нашаніўскі перыяд Янкі Купала напісаў сцэнічны жарт у адным акце «Прымакі» і драму «Раскіданае гняздо». Калі «Прымакі» можна разглядаць як даніну традыцыі масавай драматургіі, напісаная пад уплывам рускага вадэвіля, які быў вельмі папулярны ў тэатрах Расійскай імперыі пачатку XX ст., то «Раскіданае гняздо» (1913) сваім з'яўленнем засведчыла выхад беларускай

нацыянальнай драматургіі на якасна новы ўзровень спасціжэння рэчаіснасці. На думку С. Лаўшука, «у дзвюх папярэдніх п'есах пісьменнік ...больш турбаваўся пра выразнасць, яркасць сцэнічнага ўвасаблення жыццёвых калізій. Пры напісанні ж «Раскіданага гнязда» яго мастакоўская заклапочанасць была скіравана на раскрыццё глыбіннай, унутранай сутнасці гэтых калізій, на даследаванне анталагічных асноў беларускага нацыянальнага духу... » [4, 59].

Калі гаварыць пра драматычныя творы М. Гарэцкага нашаніўскага перыяду («Атрута» (1913), «Гапон і Любачка» (1914), «Антон» (1914)), то, з аднаго боку, яны напісаны непасрэдна пад уплывам нашаніўскай літаратурнай традыцыі, калі на першы план выходзілі тэмы адлюстравання гаротнага становішча беларускага селяніна («Атрута»), крытыка шляхецкага, мяшчанскага жыцця («Гапон і Любачка»), праблема лёсу беларускага народа («Антон»), з другога, – драматычныя творы М. Гарэцкага пэўным чынам выбіваюцца з агульнай плыні тагачаснага драматычнага пісьменства. Для М. Гарэцкага, у адрозненне ад большасці пісьменнікаў-нашаніўцаў, якія імкнуліся да выяўлення нацыянальных адметнасцей беларуса праз наўмысна падкрэслены паказ яго гаротнага становішча, галоўным становіцца асоба чалавека, яго духоўны, унутраны свет, а таксама рэальныя жыццёвыя абставіны, без якіх раскрыццё ўнутранага свету немагчымае.

П'есу Купалы «Раскіданае гняздо» некаторыя даследчыкі параўноўваюць з драматызаванай аповесцю М. Гарэцкага «Антон». Аднак, па словах Д. Мамачкіна, пры агульнай тэматыцы твораў (лёс беларускага сялянства) «...Гарэцкі ставіць праблему лёсу беларускага народа не шляхам «сілавога» сутыкнення ў глыбінным канфлікце двух сусветаў багатых і бедных, а скіроўвае ўсю ўвагу на асабовы маральна-этычны канфлікт селяніна Антона з рэчаіснасцю. <...> драматург бачыць у лёсе Антона трагічны сімвал часу, але не лічыць абраны ім шлях правільным. <...> М. Гарэцкі на класічным узроўні асвятляе вечную праблему канфлікту чалавека з недасканала пабудаваным грамадствам» [5, 11].

Янка Купала і М. Гарэцкі зноў звернуцца да драматычных твораў у пачатку 1920-х гг. У гэты час была напісана большасць драматычных абразкоў М. Гарэцкага: «Мутэрка» (1920), «Салдат і яго жонка», «Свецкі чалавек», «Не адной веры», «Каменацёс», «Чырвоныя ружы», «Жалобная камедыя» і пачатак «Жартаўлівага Пісарэвіча» (усе 1922), а таксама найбольш знакавая трагікамедыя Купалы «Тутэйшыя» (1922).

Тагачасная беларуская драматургія імкнулася зрабіць больш глыбокі філасофска-эстэтычны аналіз гістарычнага лёсу свайго народа, выявіць яго нацыянальныя адметнасці. Найбольш яскрава, на нашу

думку, дадзеная асаблівасць праявілася ў драматургіі Янкі Купалы і М. Гарэцкага. Знаходзячыся ў розным становішчы (Купала – у савецкай Беларусі, Гарэцкі – у Вільні), абодва пісьменнікі, незалежна адзін ад аднаго, звяртаюцца да аднолькавай праблемы, бачачы яе галоўнай для свайго часу, адчуваюць адну і тую ж небяспеку, што насоўваецца на нацыянальнае жыццё беларусаў, прадказваюць тыя наступствы, якія могуць прыйсці разам з новым часам, калі ўладу атрымалі тыя, «хто быў нікім», калі спрадвечна сялянскую беларускую нацыю пачалі адрываць ад яе традыцыйнага ўкладу жыцця.

Янка Купала ў п'есе «Тутэйшыя» спрабуе выявіць месца Беларусі паміж Усходам і Захадам. Штуршком і адначасова фонам для гэтага твора паслужылі тыя гістарычныя змены і падзеі, якія за даволі кароткі перыяд адбыліся на тэрыторыі Беларусі. Пісьменнік спрабуе вызначыць месца беларуса, сутыкаючы галоўнага героя на працягу ўсяго твора з уладай розных краін (нямецкай, польскай, расійскай). Як вядома, гісторыя неаднаразова ставіла падобны «эксперымент» над беларускай нацыяй і гэта не прывяло да станоўчых вынікаў. Купала яшчэ раз спрабуе гэта даказаць, мадэліруючы падобныя сітуацыі. Невыпадкава гучыць у п'есе матыў агульнавядомай песенькі «Яблычка». Аўтар прадказвае незайздросны лёс таму, хто па ўласнай волі ідзе да «чорта ў лапы». Не маючы пачуцця ўласнай годнасці, нацыя «не вароціцца» на шлях сапраўднага адраджэння, не здолее вызначыць свайго месца сярод астатніх і будзе служыць таму, хто ёй «болей плаціць». Галоўны герой твора – Мікіта Зносак, – узгадаваны на сялянскай глебе, вымушана адарваны ад яе ў горадзе, апынуўся ў тыповым для таго часу становішчы, як і многія іншыя «выхадцы з вёскі». Мікіта Зносак – гэта значны сацыяльны тып, для якога прыстасавальніцтва з'яўляецца самым аптымальным шляхам у жыцці. Бяда Мікіты заключаецца ў тым, што ён знаходзіцца не на сваім месцы, а ўвесь час імкнецца заняць чужое. Адарваны ад традыцыйнага ўкладу жыцця беларускай вёскі са сваімі нормамі і маральнымі прынцыпамі, ён не здолеў як след «прыстасавацца» да іншых умоў. Як слухна заўважае яго маці, атрымалася з Мікіты «ні Богу свечка, ні чорту качарга».

«Тутэйшыя» пасля пастаноўкі ў 1926 г. былі амаль адразу зняты з рэпертуара тэатра і надоўга выключаны з літаратуры: спачатку ахоўнікам ідэалагічнай чысціні «не спадабалася», што савецкая ўлада ў творы паказана ў адным шэрагу з нямецкай і польскай як акупацыйная, а пазней і сама тэма нацыянальнага самавызначэння, узнятая ў гэтым творы, стала на многія дзесяцігоддзі недатыкальнай. Той прынцып адлюстравання жыцця, які выразна кантрастуе са штучна створаным у

ідэалагічнай прапагандзе, безумоўна, не мог стаць вызначальным у літаратуры.

Нягледзячы на тое, што новы час, які наступіў пасля кастрычніцкай рэвалюцыі, патрабаваў ад літаратуры новага героя, змагара, рэвалюцыянера, Янка Купала, як і М. Гарэцкі, у сваіх творах адлюстроўваюць рэальны стан падзей у Беларусі. Паказальным з'яўляецца той факт, што драматычныя творы гэтых двух пісьменнікаў (выразна адрозных па сваім мастацкім светаўспрыманні) вельмі падобныя ў выяўленні тагачасных жыццёвых перыпетый. «Фанатык-рамантык» Купала звяртаецца ў сваіх «Тутэйшых» да такіх мастацкіх прыёмаў, якія ўласцівы рэалістычна-побытаапісальнай драматургіі М. Гарэцкага. Агульнавядома, што час напісання твора мае вельмі важнае значэнне для яго аб'ектыўнай ацэнкі. Тэа падзеі, якія адбываліся на тэрыторыі Беларусі ў пачатку 1920-х гг., безумоўна, не маглі не ўплываць на творчую дзейнасць пісьменнікаў. Менавіта ў той час, калі Беларусь знаходзілася ў полымі ваенных завірух, калі народ быў пастаўлены перад выбарам, якім шляхам ісці далей па жыцці, пытанне нацыянальнага самавызначэння выходзіла на першы план. Сумна і цяжка было бачыць, што «...беларускі народ у сваёй старонцы ладу зрабіць не здолеў», як піша ў адным з артыкулаў віленскай пары М. Гарэцкі [2, 243]. А Янка Купала, напрыклад, адкрыта і востра выступае ў вершы «Перад Будучыняй» (1922), кідае дакор народу, абвінавачваючы яго ў абьякавасці, пасіўнасці і ідэйнай бесхрыбетнасці.

Паказальным у гэтым плане з'яўляецца «абразок з натуры» М. Гарэцкага «Мутэрка». Галоўны герой гэтага твора – Даніла Мутэрка – каб найлепш уладкавацца ў жыцці, становіцца палюбоўнікам багатай местачковай крамніцы Блюмы Ліпскай. Але праз некаторы час хоча парваць з ёй, бо ўпадабаў яе дачку Соню. Свае ранейшыя непрыстойныя паводзіны і цяперашні ўчынак Мутэрка хавае за гучнымі дэмагагічнымі фразамі. Галоўны герой імкнецца выглядаць добрапрыстойным грамадзянінам, сумленным чалавекам, таленавіта разыгрывае перад крамніцай і яе дачкой раскайванне, кажа пра тое, што парывае свае адносіны з Ліпскай, кіруючыся ідэйнымі, маральнымі, патрыятычнымі прынцыпамі. Але, як адзначае М. Мушынскі, «на самой жа справе былы настаўнік служыць народу не збіраецца, тым больш беларускаму, бо фактычна даўно ўжо адцураўся ад нацыянальнай ідэі...» [6, 250]. Тут дарэчы згадаць Мікіту Зноска з п'есы Купалы «Тутэйшыя», які стараецца прыстасавацца то да нямецкіх, то да польскіх акупантаў, то нават да савецкай улады: «...хто мне болей плаціць, таму і служу і кіхаць хачу на ўсякія ідэі» [3, 460].

Адносіны падобных герояў да сябе, да блізкіх, да тых людзей, з якімі яны сутыкаюцца ў жыцці, да сваіх абавязкаў вельмі яскрава выяўляюць і вызначальныя рысы іх характару, у якім, на жаль, станоўчых рыс мы амаль не заўважаем. Тым не менш, дадзеныя героі і іх характары ўзяты пісьменнікамі з рэальнага жыцця. Янка Купала і М. Гарэцкі паказваюць тыпова беларускі выбар асноўнай масы так званай інтэлігенцыі. І, як ні дзіўна, падобныя «інтэлігенты» з'яўляліся цэлым сацыяльным пластом у грамадстве, а такіх, як, напрыклад, коласаўскі Андрэй Лабановіч, былі адзінкі.

Такім чынам, драматычныя творы Янкі Купалы і М. Гарэцкага пачатку 1920-х гадоў выявілі аб'ектыўны падыход да характарыстыкі тагачасных падзей і выяўлення нацыянальных адметнасцей. Пісьменнікі адлюстравалі найбольш паказальныя, тыповыя жыццёвыя сітуацыі. «Тутэйшыя» Купалы і лакальныя, фрагментарныя п'есы Гарэцкага можна скласці ў агульную карціну нацыянальнага жыцця і нацыянальнага характару Беларусі. Акрамя гэтага, драматычныя творы Купалы і М. Гарэцкага 1920-х гг. з'явіліся пэўным накідам тых мастацкіх шляхоў, якія стануць вызначальнымі ў творчасці пісьменнікаў пазнейшага пакалення, у прыватнасці, празаікаў літаб'яднання «Узвышша», якое грунтавалася на прынцыпах захавання мастацкіх традыцый, актыўнага выкарыстання гэтых традыцый. Янка Купала і М. Гарэцкі вельмі яскрава паказалі ў сваіх п'есах адносіны беларусаў да жыцця, да ўласных абавязкаў, да блізкіх людзей, да праблем нацыянальнага адраджэння. Аўтары выявілі і тыя гістарычныя і палітычныя ўмовы, якія аказвалі ўплыў на фарміраванне нацыянальнага характару. Пісьменнікі пры стварэнні п'ес адштурхоўваліся ў першую чаргу ад рэальнага жыцця, а не ад тэарэтычных палажэнняў спачатку нашаніўскай, а затым пралетарскай літаратуры.

Літаратура:

1. Гарэцкі, М. Збор твораў. У 4-х т. Т.2. Аповесці. Драматычныя абразкі / М. Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ., 1985. – 416 с.
2. Гарэцкі, М. Творы: Дзве душы: Аповесць. Апавяданні. Жартаўлівы Пісарэвіч: П'еса. Літаратурная крытыка; публіцыстыка / М. Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 629 с.
3. Купала, Я. Выбраныя творы / Я. Купала. – Мінск.: “Беларускі кнігазбор”, 2002. – 640 с.
4. Лаўшук, С. С. Драматургія / С. С. Лаўшук // Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: У 4 т. Т. 1 / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск: Беларуская навука, 1999. – С. 51-67.

5. Мамачкін, Дз. Лёс сялянства ў адлюстраванні беларускай драматургіі 20-30 гадоў: (Канфлікты і характары) : дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01 / Дз. Мамачкін. – Мінск, 1996. – 124 л.
6. Мушынскі, М. Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі: жыццёвы і творчы шлях Максіма Гарэцкага / М. Мушынскі; навку. рэд. А. М. Макарэвіч. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – 510 с.
7. Навуменка, І. Я. Янка Купала / І. Я. Навуменка // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 1 / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск: Беларуская навука, 1999. – С. 121-175.

